

Şehir, Saray ve Ordu: Budist Uygur Edebiyatına İlişkin Muhtelif Fragmanlar

City, Palace, and Army: Various Fragments of Buddhist Uyghur Literature

Uğur UZUNKAYA¹

ÖZ

840 sonrasında Gansu ve Turfan bölgelerine göç eden Uygurlar burada iki yeni devlet kurmuşlardır. Dinî ve etnik çeşitliliğin hâkim olduğu bu bölgede Uygurlar ticari faaliyetlere önem vermişler ve bunun önemli bir sonucu olarak yerleşik yaşam tarzını benimsemişlerdir. Uygurların bu yaşantısına ilişkin dilsel verilere özellikle din dışı Eski Uygurca metinlerde rastlanılmaktadır. Din dışı Eski Uygurca metinlerde Uygurların yerleşik yaşam tarzına işaret eden mimari yapılara, iç ve dış yapısal unsurlara, yapı malzemelerine, taşıyıcı sistemlere, kamusal mekânlara, tarımsal alanlara ve sulama yapılarına ilişkin geniş bir söz varlığı mevcuttur. Bunun yanında Budist konulu Eski Uygurca dinî metinlerde de kimi zaman Budist hac merkezlerinden, önemli şehirlerden, dinî yapılardan ve daha mistik olarak tanrısal saraylardan bahsedilir. Bu yazı da temelde şehir, saray ve ordu gibi konulara değinen ve şimdiki kadar neşredilmemiş Budizm ile ilişkili yedi Eski Uygurca fragmanın neşri hakkındadır. Bu çalışmadaki fragmanlar Berlin Turfan Koleksiyonu'nda bugün şu arşiv numaralarıyla saklanmaktadır: U 2077 (o. F.), U 2301 (T I D), U 2316 (T I D 505; T I D), U 5465 (T I D 622), U 2418 (T II 530), U 2332 (T I D 526; T I D) ve U 4868 (T I D 643; T I D). Bu yazı söz edilen fragmanların yazı çevirimini, harf çevirisini, aktarımını, açıklamalarını ve sözlük / dizimini içermektedir.

Anahtar kelimeler: Budizm, Eski Uygurca, Budist Edebiyat, Fragman, Neşir

ABSTRACT

Uyghurs who migrated to Ganzhou and Turfan regions after 840 established two new khaganates. In this region, in which religious and ethnic diversity is dominant, the Uyghurs have given importance to commercial activities. Thus, they have adopted a settled lifestyle. Linguistic data about the life of the Uyghurs can be found especially in nonreligious Old Uyghur texts, which contain an extensive vocabulary on architectural structures, interior and exterior structural elements, building materials, carrier systems, public spaces, agricultural areas, and irrigation structures. These texts point toward the settled lifestyle of the Uyghurs. In addition, Buddhist pilgrimage centers, important cities, religious buildings, and mystically divine palaces are occasionally mentioned in the Old Uyghur religious texts on Buddhist themes. This article focuses on the edition of seven Old Uyghur fragments related to Buddhism, which have not been previously published. The fragments primarily address topics such as the city, palace, and army. The Berlin Turfan Collection houses the fragments included in

Sorumlu yazar/Corresponding author:

¹Uğur Uzunkaya (Doç. Dr.), Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye
E-posta: uguruzunkaya1@gmail.com
ORCID: U.U. 0000-0003-4534-9305

Başvuru/Submitted: 08.04.2023

Revizyon talebi/Revision requested:

26.07.2023

Son revizyon/Last revision received:

15.09.2023

Kabul/Accepted: 25.10.2023

Atıf/Citation: Uzunkaya, Uğur. "Şehir, Saray ve Ordu: Budist Uygur Edebiyatına İlişkin Muhtelif Fragmanlar." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 33, 2 (2023): 839-864.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1279676>

this work, which are identified through archival numbers U 2077 (o. F.), U 2301 (T I D), U 2316 (T I D 505; T I D), U 5465 (T I D 622), U 2418 (T II 530), U 2332 (T I D 526; T I D), and U 4868 (T I D 643; T I D). This article encompasses the transcription, transliteration, Turkish translation, explanation, and a glossary/index of these fragments.

Keywords: Buddhism, Old Uyghur, Buddhist Literature, Fragment, Edition

EXTENDED ABSTRACT

Subsequent to the fall of the Eastern Uyghur Khaganate in Mongolia, which is commonly referred to as the Steppe Uyghur Khaganate, in 840, the Uyghur population residing in this area migrated to the Ganzhou and Turfan regions. Those who migrated to the Ganzhou region established the Ganzhou Uyghur Khaganate, which the Tanguts subsequently abolished circa 1035. Alternatively, the Uyghurs who migrated to the Turfan region established the Western Uyghur Khaganate, which is commonly known as the Qocho Uyghur Khaganate. This second group, which was later referred to as Turfan Uyghurs, was founded on the great trade route network known as the Silk Road in the Tarim Basin in which many ethnic structures and cultural traditions exist and various languages are spoken. The Uyghurs in this region changed their lifestyles and took a step toward the settled life due to this natural outcome. Nonreligious texts mainly document the linguistic data related to the settled life in Old Uyghur literature. In addition, the Old Uyghur religious texts on Buddhist themes occasionally mention Buddhist pilgrimage centers, important cities, religious buildings and, mystically divine palaces. The major focus of this article is the edition of seven previously unpublished Old Uyghur fragments that pertain to Buddhism and discuss subjects such as the city, palace, and army. The fragments featured in this work are currently held in the Berlin Turfan Collection, which can be identified through corresponding archival numbers U 2077 (o. F.), U 2301 (T I D), U 2316 (T I D 505; T I D), U 5465 (T I D 622), U 2418 (T II 530), U 2332 (T I D 526; T I D), and U 4868 (T I D 643; T I D). Fragments in the article have been transcribed, transliterated, and translated into Turkish with explanations and a glossary/index.

The first fragment included bears archive number U 2077. The phrase *inner palace* (Old Uyghur: *iç saray*) in the fragment suggests that this text identifies the cult of Maitreya. The archive number of the second fragment in the study is U 2301 with an older classification mark T I D. This undefined fragment refers to China (OU: *ulug tavgaç elintä*) and its ruler (OU: *tavgaç han*) and thousand-man army (OU: *mıñlıg alpagut*). The third fragment has archive number U 2316 with older classification marks T I D 505 and T I D. The text mentions the city of Śrāvastī (OU: *šrav(a)st kánt*). The fourth fragment bears archive number U 5465 and an old class mark T I D 622. An interesting aspect of this fragment in terms of vocabulary is from *birds of prey* (OU: *talım k(a)ra kuş*), *this world* (OU: *čambudv(i)p*), and *city gate* (OU: *balık kapığı*) to *speak*. The archive number of the fifth fragment is U 2418, and its old classification mark is T II 530. The lexis of this fragment refers to *Mount Sumeru* (OU: *sumer tag*), *sūtra jewel* (OU: *sudur ärdini*), and *magic power* (OU: *küü kälilig küçi küsüni*). The sixth fragment

has archive number U 2332 and two old classification marks, namely, T I D 526 and T I D. This fragment features a lord (OU: *bäg*) and a crown prince (OU: *taitse*). The seventh and last fragment bears archive number U 4868 and two old class marks, namely, T I D 643 and T I D.

The findings can be succinctly outlined as follows. The total number of lines of fragments included in the paper is 96. When the dictionary part of the study is examined, 160 entries can be found. Out of these entries, 34 (21.25%) are verbs and 126 (78.75%) are nouns. Considering the entire vocabulary of the text, the study identified 18 (11.25%) borrowed words out of which five (27.77%) are quoted from Sanskrit without identifying an intermediate language. Two (11.11%) words are directly quoted from Sogdian in the text. Moreover, two of the quoted words in this paper (11.11%) have a Sanskrit origin quoted from Tocharian. Moreover, the study observed that three borrowed words (16.66%) as Sanskrit words quoted from Sogdian. Two words (11.11%) were directly quoted from Chinese. In the text, the study documented one (5.55%) word of Greek origin quoted from Sogdian into Uyghur. Lastly, we noted that three (16.66%) entries in the vocabulary are words of Sanskrit origin quoted from Tocharian or Sogdian.

Giriş

Doğu Uygur Kağanlığı yahut çoğu kaynakta bilinen yaygın adıyla Bozkır Uygur Kağanlığı 840'ta dağıldıktan sonra Uygurlar iki grup hâlinde Moğolistan'dan göç etmişlerdir. Bunlardan biri güneye, yerleşik halkı çoğunlukla Tibetli ve görece daha az Çinlilerden oluşan Gansu'ya yerleşmişler ve burada Gansu [Ganzhou] Uygur Hanlığı'nı [880-1035] kurmuşlardır.¹ Devletin hâkim yönetici zümresini, Bozkır Uygur Kağanlığı'nda da bir dönem yönetici görev üstlenen Yağlakarlar oluşturmuştur ve coğrafyası itibarıyla ticari bir merkezde konumlanan bu hanlığa Tangutlar son vermiştir.² Bir diğer grup ise güneybatıya göç etmiş ve kaynaklarda Batı Uygur Kağanlığı, Tianshan (天山) Uygur Kağanlığı, Gaochang (高昌) Uygur Kağanlığı veya Koço [Hoço] Uygur Kağanlığı olarak bilinen hanlığı kurmuşlardır.³ Daha sonraları Turfan Uygurları olarak anılacak bu grup birçok etnik yapı ve kültürel geleneğin yer aldığı ve muhtelif dillerin konuşulduğu Tarım Havzası'nda İpek Yolu olarak bilinen büyük ticaret yolları ağının da etkisiyle yaşam tarzını değiştirerek yerleşik yaşama adım atmıştır. Esasen bu bölge “dillerin, dinlerin, ırkların ve siyasi sadakatın çok unsurlu karışımına ev sahipliği yapan bir tür kültürel ortak noktadır.”⁴ Tarım vahasında başlayan bu yerleşik yaşam olgusuyla Batı Uygur Kağanlığı bugün Turfan vahası yakınlarında yer alan Koço (高昌 Gaochang) ve Beşbalık (北庭 Beiting) şehirleri etrafında merkezileşmiştir. Nitekim Koço kış, Beşbalık ise kağanlığın yaz başkenti olarak belirlenmiştir;⁵ bununla birlikte Solmi ise kağanlığın ilk başkentidir. Beşbalık daha çok arkeolojik kalıntılarının, Turfan, Hami ve Dunhuang da yazınsal kaynakların günümüze ulaştığı şehirlerdendir. Eski Uygur yazınında yerleşik yaşama ilişkin hususlar din dışı metinlerle birlikte dinî metinlerle de kendini göstermektedir. Din dışı Eski Uygurca metinler Uygurların yerleşik yaşam tarzını ortaya koyan mimari yapılara, iç ve dış yapısal unsurlara, yapı malzemelerine, taşıyıcı sistemlere, kamusal mekânlara, tarımsal alanlara ve sulama yapılarına ilişkin geniş bir söz varlığını ihtiva eder.⁶ Bunun yanında Budist konulu Eski Uygurca dinî metinlerde de doğası gereği kimi zaman Budist hac merkezlerinden, önemli şehirlerden, dinî yapılardan ve daha mistik olarak tanrısal saraylardan söz edilir. Bu yazı da bu noktada temelde şehir, saray ve ordu gibi konulara değinen ve şimdiye kadar neşredilmemiş Budizm ile ilişkili yedi Eski Uygurca fragmanın neşrine yöneliktir. Burada yer alan fragmanlar Berlin Turfan

1 Jens Wilkens, “Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond”, *Transfer of Buddhism Across Central Asian Networks (7th to 13th Centuries)* (Boston ve Leiden: Brill, 2015), 197 ve Yukiyo Kasai, “Uyghur Legitimation and the Role of Buddhism”, *Buddhism in Central Asia I: Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage* (Boston ve Leiden: Brill, 2020), 69.

2 Wilkens, “Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond”, 198; Kasai, “Uyghur Legitimation and the Role of Buddhism”, 69 ve Michael C. Brose, “People in the Middle: Uyghurs in the Northwest Frontier Zone”, *Battlefronts Real and Imagined: War, Border, and Identity in the Chinese Middle Period* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 257.

3 Wilkens, “Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond”, 198.

4 Brose, “People in the Middle: Uyghurs in the Northwest Frontier Zone”, 256.

5 Wilkens, “Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond”, 199.

6 Uğur Uzunkaya, “Uygur Sivil Belgelerinden Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair”, *Türkbilig*, 27 (2014), 41-58 ve Hatice Veli, *Eski Uygurlarda Yerleşik Yaşam Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022).

Koleksiyonu’nda belirtilen arşiv numaralarıyla bulunmaktadır: U 2077 (o. F.), U 2301 (T I D), U 2316 (T I D 505; T I D), U 5465 (T I D 622), U 2418 (T II 530), U 2332 (T I D 526; T I D) ve U 4868 (T I D 643; T I D).

Bu yazıdaki ilk fragman U 2077 arşiv numarasını taşımaktadır fakat bir buluntu işaretine sahip değildir. Bu fragmanın her iki yüzünde de 7 satır bulunmaktadır; böylelikle fragmanın esasen 14 satırdan oluştuğu belirtilmelidir. Fragmanın her iki sayfasının da birinci ve yedinci satırları büyük oranda hasara maruz kalmıştır. Buralarda yalnızca birkaç harf kalıntısı tespit edilebilmiştir. Bununla birlikte fragmanın A yüzü satır sonundan, B yüzü ise satır başından kısmen hasarlıdır. Bu fragmanı tanımlayan fiziksel bilgiler Raschmann tarafından sunulmuştur (URL-1). Fragmanın bugün hangi Eski Uygurca metnin parçası olduğu belirlenemese de Raschmann’ın da haklı olarak zikrettiği gibi fragmanda “iç saray” (EUyg. *iç ordo*) ifadesinin yer alması bu fragmanın Maitreya kültüyle alakalı olacağı çağrışımını yapmaktadır. Raschmann, fragmanın bu şekliyle belki de Maitreya’nın *tuşitad*daki doğumunu ve oradaki vaazını konu aldığını belirtir. Fragman yazının 01-14. satırlarını oluşturmaktadır.

Çalışmadaki ikinci fragmanın arşiv numarası U 2301 ve buluntu işareti T I D’dir. Fragmanın her iki yüzünde de 6’şar satır yer alır. Fragmanın A sayfasının son satırı ve B sayfasının da ilk satırı yoğun bir hasara uğramıştır; ilgili kısımlarda yalnızca birkaç harf kalıntısı mevcuttur. Bunun yanında fragmanın her iki yüzü de satır başlarından ve sonlarından kısmi hasarlıdır. Fragmana ait katalog bilgileri Raschmann tarafından sunulmuştur (URL-2). Bu fragmanın bugün hangi metnin parçası olduğu belirlenememiştir ancak yine de metinde Çin ülkesinden (EUyg. *ulug tavgaç elintä*), Çin hükümdarından (EUyg. *tavgaç han*) ve Çin’deki bin kişilik ordudan (EUyg. *mıñlıg alpagut*) bahsedilmektedir. Bu fragmanda -belki de- metin dışı kayıt olarak değerlendirilebilecek ve *çoñrı* yahut *çuñrı* şeklindeki okumaya fırsat tanıyan ana metinden bağımsız bir sözcük mevcuttur. Raschmann haklı olarak bunun bir kişi adı olup olamayacağı tereddüdünü dile getirir. Bu fragman yazının 15-26. satırlarını oluşturmaktadır.

Yazıda yer alan üçüncü fragman U 2316 arşiv numarasına ve T I D 505 ile T I D buluntu işaretlerine sahiptir. Fragmanın her iki yüzünde de 6’şar satır mevcuttur. Billhassa fragmanın B yüzünün birinci ve altıncı satırları büyük oranda hasar görmüştür. Bununla birlikte fragmanın A sayfasının da son satırında yalnızca bir durum eki tanıklanabilmiş, bütünlüklü bir sözcük ise tespit edilememiştir. Fragmanda *pothī* deliklerinin yer aldığı belirtilmelidir. Fragmanın her yüzündeki satırlar da baştan ve sondan kısmi hasarlıdır. Raschmann bu fragmanın katalog bilgilerini ilim âlemiyle paylaşmıştır (URL-3). Söz konusu fragman içeriği itibarıyla tanımlanabilmiş bir metin parçası değildir. Metinde *Śrāvastī* şehrinde (EUyg. *şrav(a)st kánt*) söz edilmektedir. Raschmann metnin içeriği hakkında Buddha efsanesine ilişkin bir metin olabileceği yorumunu yapar. Bu fragmana yazının 27-38. satırlarında yer verilmiştir.

Bu yazıda anılacak dördüncü metin U 5465 arşiv numarasını ve T I D 622 buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın A yüzünde 10 ve B yüzünde ise 9 Eski Uygurca satır mevcuttur. Fragmanın A yüzünün son satırı ciddi oranda hasarlıdır. Fragmanda A sayfası satır başından ve B

sayfası ise satır sonundan kısmen hasarlıdır. Fragmanın katalog bilgileri Raschmann tarafından (URL-4) sunulmuştur. Raschmann, metinde Bodhisattva Sarvārthasiddha'nın babasının sarayından ayrılması ve şehir kapılarının ona açılması gibi konulardan bahsedildiğinden ötürü Buddhavita'dan bir pasaj olabileceğini belirtmektedir. Fragmanın söz varlığı açısından ilgi çekici yönü “yırtıcı kuş”lardan (EUyg. *talım k(a)ra kuş*), “bu dünya”dan (EUyg. *çambudv(i)p*) ve “şehir kapısı”ndan (EUyg. *balık kapığı*) söz etmesidir. Bu fragmana yazının 39-57. satırlarında yer verilmiştir.

Çalışmaya eklenen beşinci fragmanın arşiv numarası U 2418 ve buluntu işareti T II 530'dur. Fragmanın her iki yüzünde de 6'şar satır bulunmaktadır. Metinde herhangi bir satır hasarı bulunmaz. Buna ilaveten fragmanın B yüzünde bir sayfa numaralandırmasına yer verilir. Fragmana ait katalog bilgilerini Raschmann (URL-5) hazırlamıştır. Bütünlüklü olarak günümüze ulaşan bu fragmanın bugün hangi metnin parçası olduğu ne yazık ki belirlenememiştir. Fragmanın söz varlığında “Sumeru Dağı”na (EUyg. *sumer tag*), “sūtra mücevheri”ne (EUyg. *sudur ārdini*), “büyü gücü”ne (EUyg. *küü kâliglig küçi küsüni*) değinilir. Bu fragman makaledeki metin kısmının 58-69. satırlarını teşkil etmektedir.

Çalışma kapsamına alınan altıncı fragman U 2332 arşiv numarasına ve T I D 526 ile T I D buluntu işaretine sahiptir. Fragmanın her iki yüzünde de 10'ar satır bulunmaktadır. Fragmanın A sayfasının birinci ve B sayfasının da sonuncu satırı büyük oranda hasarlıdır. Bunun yanında fragmanın her iki yüzündeki bütün satırlar satır sonundan belli oranda hasarlıdır. Fragmanda pothī deliği göze çarpmaktadır. Fragmanın katalog bilgileri Raschmann tarafından (URL-6) hazırlanmıştır. Fragmanın henüz tanımlanamamış bir Budist anlatıya ilişkin metin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Raschmann'ın da haklı olarak izah ettiği gibi burada bir beyden (EUyg. *bāg*) ve veliahttan (EUyg. *taitse*) söz edilmektedir. Fragmanın söz varlığında “öğreti mücevheri”ne (EUyg. *nom ārdini*), “masa”ya (EUyg. *tergi*), “kazan”a (EUyg. *çamgak*) değinilmektedir. Bu fragman yazının 70-89. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıdaki yedinci ve son fragman ise U 4868 arşiv numarası ve T I D 643 ile T I D buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın yalnızca bir yüzünde metin vardır. Bu ön yüz toplam 7 satırdan mürekkeptir ancak fragmanın ilk ve son satırları son derece hasarlıdır. Raschmann (URL-7), fragmanın fiziksel özelliklerini içeren katalog bilgilerini ortaya koymuştur. Bu fragmanın söz varlığı incelendiğinde “ambar”dan (EUyg. *[ağılı]k kıznak*) ve “sadaka”dan (EUyg. *l(a)b*) bahsedildiği görülmektedir. Fragman yazının 90-96. satırlarını oluşturmaktadır.

Genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan ve bu çalışmanın da esasını teşkil eden yedi Eski Uygurca fragmanın filolojik neşri bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu maksatla yazıda toplamda 96 satırdan oluşan Eski Uygurca metnin yazı çevirimine, harf çevirisine, günümüz Türkçesine aktarımına, metne ait notlarına ve sözlük / dizinine yer verilmiştir. Bu yazıya dâhil edilen yedi fragman, tematik benzerlikleri sebebiyle burada bir araya getirilmiştir. Fragmanların seçim sebebinin hem daha evvel yayımlanmamış olmaları hem de doğrudan doğruya sivil içerikli belgeler olmasa da mevcut söz varlıkları sebebiyle buna dönük olmaları oluşturmaktadır.

Çalışmada yazı çevirimi ve harf çevirisi için yöntem olarak Röhrborn'un *Uigurisches Wörterbuch*'da sunmuş olduğu ilkelere uyulmuştur.⁷ Yukarıda da yer yer bahsedildiği üzere, kimi satırların yoğun hasarı söz konusudur. Böylesi durumlarda yalnızca harf çevirisi kısmına tespit edilen harfler yazılmıştır. Bir diğer taraftan metnin Türkiye Türkçesine aktarımında bağlam her zaman takip edilemediğinden satır satır aktarım yoluna gidilmiştir. Bu durum kimi zaman sözcüklerin metin içerisinde özel anlamını tespit etmeyi güçleştirmiştir. Metnin açıklamalar kısmında metindeki restorasyonların gerekçesine, alıntı sözcüklerin köken bilgisine, Budist terimlere, Türkçe sözcüklerin etimolojik yapılarına ve ikilemelere değinilmiştir. Metnin sözlük kısmı çözümlenmeli ve bağlamlı bir dizini de ihtiva etmektedir. Metinde bütünlüklü korunan her sözcük burada madde başı olarak alınmıştır. Buna ilaveten eğer bir sözcüğün farklı yazım biçimleri varsa bunlara da sözlükte değinilmiştir. Ayrıca sözcüklerin alıntı olmaları durumunda köken bilgisine de yer verildiği belirtilmelidir.

Eski Uygurca Metin

U 2077 (o. F.)

A sayfası

- (01) 01
ty/... .. t... .. /kl/...
- (02) 02 anta tuggalı
'nt' twqq'ly 'w... ..
- (03) 03 bo yänä üç [än]-
pw y'n' 'wyç ///
- (04) 04 ilki anta tugdaç[ı]
'ylky 'nt' twqd'ç/
- (05) 05 körgitür ,, ikinti[si]
kwyryktwr ,, 'ykynty//
- (06) 06 ... ukıtur ,,
... 'wqıytwr ,, //
- (07) 07
... .. //m//... ..

B sayfası

- (08) 01
... .. // ... / ... /
- (09) 02 uçsuz kıdıg-
... .. /ty// 'wçswz qydyq
- (10) 03 [sız] ... içtinki taştın-
// ... 'yçtynty t'ştynt
- (11) 04 [kı] temäki ärsär ,,
//syz tym'ky 'rs'r ,,

7 Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6* (Stuttgart: Steiner, 1977-1998), 9-10 ve 13-14 ve Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- -üzüglä-* (Stuttgart: Steiner, 2010), XXXIII-XXXV.

- (12) 05 iç ordo
... ..q̄/w 'yç 'wrđw
- (13) 06 kolti ...
... ..m/ kwltı //...
- (14) 07
... ..y ty// ...

U 2301 (T I D)

A sayfası

- (15) 01 ym[ä] ünti öñrä ...
... ..rqy ym/ /wynty 'wynkr' ...
- (16) 02 ulug tavgaç elintä
... ..'wlwq t'vq'ç 'ylynt' ////yp...
- (17) 03 mıñlıg alpagut bar ärti ,, ol ...
... .. mynklyq 'lp'qwt p'r 'rty ,, 'wl ...
- (18) 04 tavgaç han ymä atı alpagut
... .. t'vq'ç q'n ym' 'ty 'lp'qwt 'wyl...
- (19) 05 bolmışta
... .. pwlmyş t'w nwnk ...
- (20) 06
... ..q syz 'çyn/

B sayfası

- (21) 01
... ..t/...mys
- (22) 02 bo mäni[ñ ätözü]mdäki ...
... .. // pw m'ny// //// /m d'ky ...
- (23) 03 bo nom
... .. k.../wk syz pw nwm /... /wty// ...
- (24) 04 ... [ay]g kılınçınız barça seziksiz
... //yq qylyñçynkyz p'rç' syz yksyz /...m/y
- (25) 05 ... kirsiz tapçasız arıg bolgay ,,
... kyrsyz t'pç'syz 'ryq pwlq'y ,,
- (26) 06 ... kalğaysız bo sıyok
... q'lıq'y syz t... d... pw syywg //

U 2316 (T I D 505; T I D)

A sayfası

- (27) 01 äñ[i]lk[i]
... .. 'nk//lk/
- (28) 02 ärür mäniñ
... ..//.../ 'rwr m'nynk //.../ ...
- (29) 03 ärdi ,, şrav(a)st kändä
... .. r 'rdy ,, şr'vst k'ntd'
- (30) 04 b[a]yagut yaratmış idok k[ut]
... .. p/y'qwt y'r'tmyş 'ydwä q//
- (31) 05 iki
... .. / 'yky (P)
- (32) 06 kä
... .. k' (P)

B sayfası

- (33) 01
.....m/z (P)
- (34) 02
...../wklwk (P)
- (35) 03mak
.....m'q q'/. ... tnk/... / // // ...
- (36) 04 [na]mo bud
..... //mw pwt
- (37) 05 bilgä biliglig
..... /y... pylk' pylyklyk ...t//...
- (38) 06
..... //ç.....

U 5465 (T I D 622)**A sayfası**

- (39) 01 tegin
..... // tykyn
- (40) 02 m(ä)n luu ordo
..... mn lww 'wrđw
- (41) 03 talım k(a)ra kuş
..... t'lym q'r' qwş
- (42) 04 elitdi anta
..... k' 'ylytdy 'nt'
- (43) 05 anta ölüp çambudv(i)p
..... /'nt' 'wylwp ç'mpwdvp
- (44) 06 anta tugdum inçip
..... /'nt' twqdw m 'yncyp
- (45) 07 boltı anı üçün
..... pwlty 'ny 'wyçwn
- (46) 08 irgäli kältim ,,
..... /yrk'ly k'lytm ,,
- (47) 09 [ögrü]nçüntä hatun
..... // // // nçwnt' q' tw n
- (48) 10
..... // // // d....

B sayfası

- (49) 01 toglug
twqlwq //
pylyklyk y'kl'r
ötrü s(a)rv(a)rtaside
'wytrw srvt' syty p.....
- (50) 02 biliglig yäklär
pylyklyk y'kl'r
ötrü s(a)rv(a)rtaside
'wytrw srvt' syty p.....
- (51) 03 solagin körüp
swl'qyn kwyrwp 'wy/.....
- (52) 04 süzök köñlin inçä
swyz wk kwynklyn 'ync'
- (53) 05 k(ä)ntü kat(ı)glanmak
kntw k q'tql'nm'q k/.....

- (55) 07 etiglig balık kapı[g]
 'ytyklyk p'lyq q'py/
 (56) 08 kenki azunta örü
 kynky ''ž wnt' 'wyrw
 (57) 09 balık kapıgım
 p'lyq q'pyqyn q... ..

U 2418 (T II 530)

A sayfası

- (58) 01 kim bolgay kertgüntä-
 kym pwlq' y kyrtkwnt'
 (59) 02 çı kayısı erniniñ
 çy q'ywsy 'yrny nynk
 (60) 03 içintä sumer tag-
 'yçynt' swmyr t'q
 (61) 04 ıg sogurup turgur-
 yq swqwr wp twrqrwr
 (62) 05 mışın bo sudur
 myş yn pw swdwr
 (63) 06 ärdini ymä antag
 'rdyny ym ''nt'q
 B sayfası
 tokuz ,,
 twq'wz ,,
 (64) 01 ok ärür ,, kim munuñ
 'wq' rwr ,, kym mwnwnk
 (65) 02 p(a)daki şlokı azk(ı)ya
 pd'ky şlwky ''z qy'
 (66) 03 usar ymä ,, küü
 'ws' r ym' ,, kww w
 (67) 04 kälilig küçi
 k'lyk lyk kwyçy y
 (68) 05 küsüni artokrak
 kwyswny ''rtwqr'q
 (69) 06 keñ uluğ tetir ,,
 kynk 'wlwq tytyr ,,

U 2332 (T I D 526; T I D)

A sayfası

- (70) 01
 ...//... ..
 (71) 02 ... sözl[ä]m[ä]kiñ
 ynk swyz l/m/kynk
 (72) 03 tarıktı ,, amtı aytışı[p]
 t'ryqty ,, 'mty 'ydyşy/
 (73) 04 eşilti ,, bo savıg kördäçi
 'yşdylty ,, pw s'vyq kwyrd'çy
 (74) 05 azundaki altı törlüg
 ''ž wn d'qy (P) 'lty twyrlwk t.../...

- (75) 06 nom ärdini üzä küçlüg
nwm 'rdyny (P) 'wyz ' kwycłwk
- (76) 07 dä atl(i)g mıñlıg alpagut ymä
d' 'tlq mynk (P) lyq 'lp'qwt ym'
- (77) 08 yeriñä bardı ,,
yyrynk' p'rdy ,,
- (78) 09 ymä
ym' ///
- (79) 10 ol bäg ölüp [ü]çünç
'wl p'k 'wlwp ///çwnç
B sayfası
- (80) 01 terildiñiz tep
tyryldynkyz typ ... tdy l'r
- (81) 02 äşidiñ[är] mäni[ñ]
'şy dynkl// l'r m' nyn/
- (82) 03 kişi uduzup *el*[ip] taitse
kysz' wdwz wp 'yl// t'ytsy
- (83) 04 tärkin ök öz airavata alk[u]
t'rkyn 'wk (P) 'wyz 'yr'v't' 'lq/
- (84) 05 kälürmiş tep tedi ,, munça
k'lwrmış typ (P) tydy ,, mwnc' s/... ..
- (85) 06 ... bir tergi içintä iki öz
y pyr tyrky (P) 'yçynt' 'yky 'wyz
- (86) 07 urmuş yänä bir çamgak
'wrmış y'n' pyr ç'mq'q' ty/... ..
- (87) 08 çamgak tikdi ,, nä
ç'mq'q' tykdy ,, n'
- (88) 09 tamtulup içintä
t'mtwlwp 'yçynt'
- (89) 10
... ..//twqt'

U 4868 (T I D 643; T I D)

recto

- (90) 01
... ..kl//dy ,,
- (91) 02 sözlädi ,, ötrü ol
... ..l swyz l'dy ,, 'wytrw 'wl
- (92) 03 birlä ögiriñ sävinip
... ..y pyr l' 'wykyryp s'vynyp
- (93) 04 ... [agılı]kın kızınakın açturup ülgü
... ///lq yn çyz n'q yn ''çtrwrp 'wylkw
- (94) 05 ... [no]mlug äd t(a)var arturup l(a)bin
... //mlwq 'd tv'r ''rtwrwp lpyñ
- (95) 06 kün küniñä öz
... ..tytytyp kwyn kwynynk' 'wyz
- (96) 07
... ..d...dyr

Eski Uygurca Metnin Aktarımı

U 2077 (o. F.) (A ve B sayfası)

(01) (02) orada doğmak için (03) bu yine üç (04) en ilki orada doğacak ... (05) gösterir. İkinci[si] (06) ... öğretir. (07) (08) (09) sınırsız₂ (10) ... iç ve dıştaki (11) demesi ise, (12) iç saray (13) sayısız ... (14)

U 2301 (T I D) (A ve B sayfası)

(15) ... dahi ... yükseldi. Önce ... (16) ... büyük Çin devletinde (17) ... binlerce önder var idi. O ... (18) ... Çin hükümdarı da adı savaşı (19) olduğunda (20) (21) (22) bu beni[m bedeni]mdeki ... (23) bu öğreti (24) [köt]ü amelinizin tamamı şüphesiz ... (25) ... temiz₃ olacak. (26) ... kalacaksınız. Bu yaralı

U 2316 (T I D 505; T I D) (A ve B sayfası)

(27) en [i]lk[i] (28)-dır. Benim (29) idi. Śrāvastī şehrinde (30) zengin tüccar yerleştirmiş kutsal hükümdar (31) iki (32) (33) (34) (35)mak ... (36) Buddha'ya saygı (37) bilgelik (38)

U 5465 (T I D 622) (A ve B sayfası)

(39) prens (40) ben ejderha saray (41) yırtıcı kuş (42) götürdü. Orada (43) orada ölüp bu dünya (Skt. *jambudvīpa*) (44) orada doğdum. Böylece (45) oldu. Bu sebeple (46) geldim. (47) sevincinde hatun (49) sancaklı (50) bilgili şeytanlar (51) sonra Bodhisattva Sarvārthasiddha (52) zincirini görüp (53) inançla (Skt. *śraddhā*) böylece (54) kendi çabalama (55) süslü şehir kapı(sı) (56) sonraki varoluş şeklinde yukarıya doğru (57) şehir kapısını

U 2418 (T II 530) (A ve B sayfası)

(58) Öyle ki inançlı (59) olacak. Hangisi dudağının (60) içinde Sumeru Dağı'nı (61) kurutup yerleştirdiğini (62) bu *sūtra* (63) mücevher de bu şekilde <dokuz> (64) böyledir. Öyle ki bunun (65) mısrası₂ azıcık (66) muktedir olsa, yine büyü (67) gücü (68) daha çok (69) geniştir₂.

U 2332 (T I D 526; T I D) (A ve B sayfası)

(70) (71) ... söylemesinin (72) kayboldu. Şimdi birbirine sorup (73) işitildi. Bu sözü görecektir (74) varoluş şeklindeki altı türlü (75) öğreti mücevheri ile güçlü (76) adlı binlerce önder de (77) yerine gitti. (78) yine (79)

o bey ölüp [ü]çüncü (80) yığıldınız diyerek (81) işitiniz. ... Beni[m] ... (82) kişi yol gösterip₂ veliaht (83) derhâl kendi Airāvata bütü[n] (84) getirmiş diye söyledi. Bu kadar (85) ... bir masa içinde iki kendi (86) üstüne koymuş bir kazan (87) kazan kurdu. Ne (88) alevlenip içinde (89)

U 4868 (T I D 643; T I D) (recto)

(90) (91) söyledi. Sonra o (92) ile sevinip₂ (93) ... ambarını₂ açtırıp ölçü (94) ... [öğ]retili mal mülk arttırıp sadaka (Skt. *lābha*) (95) günden güne kendi (96)

Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(03) [āñ]ilki: Bu restorasyon için krş. ikinti[si] 05. satır.

(09) uçsuz kıdıg[sız]: Bu restorasyon tamamen EUyg. *uçsuz kıdıgsız* “uçsuz bucaksız, sınırsız sonsuz” ikilemesine dayanmaktadır.⁸

(10) koltı: EUyg. bu sözcük Skt. *koṭi* “en yüksek nokta, son, nihayet” sözcüğüne dayanır⁹ ve Soğd.da *kwrtı* “on milyon” biçiminde tespit edilmiştir.¹⁰

(29) şrav(a)st: EUyg. bu ifade *śrāvastī*’ye “Hindistan’da bir şehrin adı” dayanmaktadır.¹¹ Sözcüğün tanıklandığı diğer EUyg. metinlerden şu ikisi örnek olarak verilebilir: *şravast kânttā*¹² ve *eligim(i)z köl[iñä] şravast kântli amrapalava[n] yemişligli tutuşu kälti*.¹³ Kimi zaman bağımsız bir ülke olarak değerlendirilse de Śrāvastī, Koşala’nın başkentidir. Bugün Hindistan’ın Gonda bölgesindeki Sāhetmāhet yerleşim yeridir.¹⁴

-
- 8 Serkan Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002), 312; Mehmet Ölmez, “Eski Uygurca İkilemeler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65/2 (2017), 297 ve Ahmet Karaman, *Eski Türkçede İkilemeler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 354.
- 9 Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary* (Oxford: Oxford University, 1899), 312c; Franklin Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary* (New Haven: Yale University, 1953), 194a ve Thomas W. Rhys Davids ve Wilhelm Stede, *The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary* (London: Pali Text Society, 1921-1925), 225.
- 10 Badrazzaman Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English* (Tehran: Farhang, 1995), 201a, #5045.
- 11 Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 535b ve Jens Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe* (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2021), 656a.
- 12 Klaus Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1996), 48.^{409-410*}
- 13 Klaus Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1991), 53.^{486-488*}
- 14 *Japanese-English Buddhist Dictionary* (JEBD) (Tōkyō: Daitō Shuppansha, 1979), 266b.

(41) talım k(a)ra kuş: Bu EUyg. ifade “Garuda, yırtıcı kuş, kartal” anlamındadır.¹⁵ Sözcük bu biçimiyle EUyg. *Kuanşi im Pusar* metninde de Çin. dengiyle tanımlanmıştır: EUyg. *talım k(a)ra kuş+lar*, Çin. 迦樓羅 *jialouluo*¹⁶ ve Skt. *garuḍa* “yok edici” karşılığındadır.¹⁷

(43) çambudv(i)p: EUyg. bu ifade kökeni itibarıyla Skt. *jambudvīpa*’ya dayanmaktadır¹⁸ ve bununla birlikte Toharcanın A diyalektinde *jambudvip*¹⁹, Toharcanın B diyalektinde *jambudvip* “Jambudvīpa (Hindistan)”²⁰ biçimlerinde tanımlanmıştır. Budist kozmolojide önemli bir yere sahip olan *jambudvīpa*, Meru Dağı’nı çevreleyen yedi kıtanın içerisindeki merkezî olanıdır.²¹ Geleneksel kozmolojik görüşe göre içinde yaşadığımız dünyadır ve on altı büyük ülkeye, elli orta ölçekli ülkeye ve yüz bin küçük ülkeye bölündüğü söylenmektedir. Şekil olarak ise ters bir üçgene benzer.²²

(51) s(a)rv(a)rtasıde: EUyg. bu ifade esasen Skt. *sarvārthasiddha*’ya “bir Bodhisattva adı” dayanmaktadır.²³ Sözcük EUyg. *Xuanzang Biyografisinde* de şu bağlamda geçmektedir: *kim ö[yrä] şudodañ han oglı s(a)rvartası[de] bodis(a)t(a)v bo kamag tnl(i)glarnı[η] ämgäklig taloyda çomup batıp.*²⁴

-
- 15 Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 666b.
- 16 Ceyda Özcan Devrez, *Eski Uygurca Kuanşi im Pusar İncelemesi: Metin-Çeviri-Açıklamalar-Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 69₁₄₂; Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler: I. Kuanşi im Pusar (Ses İşiten İlläh). Vap hua ki atlıg nom çeçeki sudur (Saddharmapuñḍarīka-sūtra)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1960), 16₁₄₂; Digital Dictionary of Buddhism (DDB), Erişim 15 Şubat 2023; *Japanese-English Buddhist Dictionary* (JEBD), 164b; Akira Hirakawa, *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary* (Tōkyō: Reiyūkai, 1997), 1145a.
- 17 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 348c ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 210b. EUyg. *kara kuş* ifadesinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki seyri için bk. Özlem Civelek, “Karakuş”, *Av ve Avcılık Kitabı* (İstanbul: Kitabevi, 2008), 89-103.
- 18 Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 238b.
- 19 Pavel Poucha, *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A* (Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství, 1955), 107.
- 20 Douglas Q. Adams, *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2* (Amsterdam ve New York: Rodopi, 2013), 279.
- 21 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 348c.
- 22 *Japanese-English Buddhist Dictionary* (JEBD), 53b. Ayrıca krş. Hacer Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 380.
- 23 Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 586a; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 588a.
- 24 Siglinde Dietz, Mehmet Ölmez ve Klaus Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2015), 229₂₁₆₇₋₂₁₇₁.

(56) kenki aʒun+ta: EUyg. bu ifade “sonraki varlık, sonraki varoluş biçimi” anlamındadır.²⁵ Bu ifade için EUyg. *Ölüler Kitabı*’ndan şu örnek verilebilir: *kenki aʒunta ögrätinmäksizin [nom] tutdaçı bolur.*²⁶

(56) örü: Bu satır çok kesin olmasa da *tur-* fiili ile devam ettirilebilir, krş. *örü tur-* “kalkmak, ayağa kalkmak”.²⁷

(60) sumer tag+ıg: EUyg. bu ifade Toharcanın A ve B diyalektinde *sumer* “nomen proprium montis deorum”²⁸ şeklinde tanımlanmış olup Skt. *sumeru*’ya “bir dağın adı” dayanmaktadır.²⁹ Budist kozmolojiye göre Dünya’nın en yüksek dağı olan Sumeru, Dünya’nın merkezine konumlanmıştır ve yedi eş merkezli dağ sırası halkasıyla çevrilidir. Dağın zirvesinde Şakra, etrafında ise dört yönün kralları yaşamaktadır.³⁰

(62) sudur: Bu EUyg. bu ifade Skt. *sūtra*’ya “Budist vaazları ihtiva eden dinî metin”³¹ dayanır, ayrıca sözcük Toharcanın A diyalektinde *sutār ~ sūtār* “opus litterarum, liber”³², Toharcanın B diyalektinde *sutār ~ sūtār* “sūtra”³³ ve Soğd.da *swtr*³⁴ ~ *swttr* “sūtra”³⁵ biçimlerinde tanımlanmıştır.

(65) p(a)dak+r: EUyg. bu ifade kökeni itibarıyla Skt. *pādaka*’ya “manzume”³⁶ dayanır ve Soğd.da *pδkh, p’δ’k*³⁷ biçimlerinde tanımlanmıştır. Sözcük burada *şlok* “dize, mısra, dörtlük”³⁸ ile birlikte ikileme olarak kullanılmıştır.

-
- 25 Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 2: aš-äzük [Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 2. Cilt: aš-äzük]* (Stuttgart: Steiner, 2017), 127 ve Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 363b.
- 26 Peter Zieme ve György Kara, *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)* (Budapest, 1979), 76²²⁵⁻²²⁶.
- 27 Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 542a.
- 28 Poucha, *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*, 377 ve Adams, *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2*, 762.
- 29 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1231c ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 601b.
- 30 *Japanese-English Buddhist Dictionary* (JEBD), 302b ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 601b.
- 31 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1241c ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 604b.
- 32 Poucha, *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*, 376.
- 33 Adams, *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2*, 761.
- 34 Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, 366b, #9080.
- 35 Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, 366b, #9081.
- 36 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 584a ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 317a.
- 37 Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 548b.
- 38 Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 654b.

(65) **şlok+ı**: EUyg. bu sözcük Skt. *śloka* “şan, övgü, ün, övgü ilahisi”³⁹ karşılığındadır, bununla birlikte sözcük Toharcanın A diyalektinde *ślok* “stropa”⁴⁰, Toharcanın B diyalektinde *ślok* “manzume; dua, ilahi”⁴¹ ve Soğd.’da *śl’wk*⁴² ~ *şr’wk*^(c) “dua, söz, ilahi”⁴³ biçimlerinde tanıklanmıştır.

(69) **keñ ulug**: EUyg. bu ikileme “büyük₂, geniş₂” anlamındadır.⁴⁴

(72) **aytış-ı[p]**: ETü. bu ifadenin yapısı *ayt-* ~ *ayıt-* “sormak”⁴⁵ fiilinin üzerine işteş çatı {-İş-} ekinin gelmesiyle *aytış-* “görüşmek, tartışmak, uzlaşmak, anlaşmak”⁴⁶ şeklinde oluştuğu belirtilmelidir. Sözcük diğer EUyg. metinlerde de tanıklanmıştır: *samstso açarı birlä körüşdi [ä]sängüläşü aytıştı*.⁴⁷

(73) **eştil-ti**: ETü. bu ifadenin yapısı *eşid-* ~ *äşid-* “işitmek, duymak”⁴⁸ fiilinin üzerine edilgen çatı {-Il-} ekinin gelmesiyle *eştil-* ~ *äştil-* ~ *eşdil-* ~ *äşidil-* “işitilmek, duyulmak”⁴⁹ şeklinde oluştuğu belirtilmelidir.

(82) **uduz-up elt-[ip]**: Bu ikilemenin ikinci sözcüğü metinde oldukça hasarlı bir biçimde yazılmıştır; bu sebeple kesinlik arz etmez. Bununla birlikte bir ikileme olan bu ifade “yol göstermek₂”⁵⁰ anlamındadır.

39 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 1104c.

40 Poucha, *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A*, 334.

41 Adams, *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2*, 706.

42 Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, 373b, #9250.

43 Gharib, *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English*, 376a, #9318.

44 Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, 312; Ölmez, “Eski Uygurca İkilemeler Üzerine”, 272 ve Karaman, *Eski Türkçede İkilemeler*, 506.

45 V. M. Nadalyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*’ (Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd., 1969), 29b; Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1972), 268b ve Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 89b.

46 Nadalyayev, Nasilov, Tenişev, Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*’, 30b; Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1991), 554; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 90b.

47 Dietz, Ölmez, Röhrborn, *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert*, 163¹⁴²⁹⁻¹⁴³⁰.

48 Nadalyayev, Nasilov, Tenişev, Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*’, 186a; Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 257b; Erdal, *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II*, 354; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 264a.

49 Nadalyayev, Nasilov, Tenişev, Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*’, 185b; Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 258b; Erdal, *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II*, 660; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 264b.

50 Şen, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, 313; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*, 787b.

(82) **taitse**: EUyg. bu sözcük Çin. 太子 *tai zi* “veliaht, meşru mirasçı”⁵¹ sözcüğüne dayanmaktadır.

(83) **airavata**: EUyg. bu sözcük Skt. *airāvata*’ya “bir dağ adı”⁵² dayanmaktadır. Sözcüğün bu anlamı dışında “bir Nāga’nın veya efsanevi yılanın adı; Indra’nın filinin adı” anlamları da mevcuttur.⁵³

(92) **ögir-ip sävin-ip**: EUyg. bu ikileme “sevinmek₂, neşelenmek₂” ikilemesine dayanmaktadır.⁵⁴

(93) **[agılı]k+ın kıznak+ın**: Bu restorasyon tamamen EUyg. *agılık kıznak* “ambar₂, kiler₂, depo₂” ikilemesine dayanmaktadır.⁵⁵

(93) **ülgü**: EUyg. bu ifade belki de *ülgü[süz]* “sonsuz, sayısız”⁵⁶ olarak restore edilebilirdi ancak sonraki satırda bu fikri doğrulayacak bir harf kalıntısı mevcut değildir.

(94) **[no]mlug äd t(a)var**: Bu restorasyon için *nomlug äd t(a)var* “dharma malı mülkü, dharma mülkü”⁵⁷ ifadesiyle karşılaştırılabilir.

(94) **l(a)b+ın**: EUyg. bu sözcük Skt. *lābha*’ya “sadaka” dayanmaktadır.⁵⁸ EUyg. vergi muafiyetine ilişkin bir metinde söz konusu sözcük *tut-* fiili ile kullanılmıştır: *borluki yerläri birlä lab tutup*.⁵⁹

Sözlük ve Dizin

A

açtur-: açtırmak [*agılı*]kın kıznakın a.-up 93

airavata: << Skt. *airāvata* bir dağ adı a. 83

[agılı]k: hazine, ambar [*a*].+ın kıznakın “ambar₂” 93

alk[u]: bütün a. 83

51 Herbert Allan Giles, *A Chinese-English Dictionary. Part I-II* (Shanghai ve London: Kelly and Walsh, 1912), 1309b, #10573; Digital Dictionary of Buddhism (DDB), Erişim 15 Şubat 2023; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 664a, Hirakawa, *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*, 336a.

52 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 234c ve Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary*, 158a.

53 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 234c.

54 Şen, *Eski Uyğur Türkçesinde İkillemeler*, 215; Ölmez, “Eski Uyğurca İkillemeler Üzerine”, 281 ve Karaman, *Eski Türkçede İkillemeler*, 266.

55 Şen, *Eski Uyğur Türkçesinde İkillemeler*, 14; Ölmez, “Eski Uyğurca İkillemeler Üzerine”, 54 ve Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 664a, Hirakawa, *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*, 17b.

56 Nadalyayev, Nasilov, Tenişev, Şerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar*, 625a; Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 144b; Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 823b.

57 Wilkens, *Handwörterbuch des Altuygurischen: Altuygurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*, 498b.

58 Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, 897a ve Davids ve Stede, *The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary* 583.

59 Peter Zieme, “Uigurische Steuerbefreiungsurkunden für buddhistische Klöster”, *Altorientalische Forschungen*, 8 (1981), 244.

alpaut: önder, kahraman *a.* 18; *mıñlıg a.* 17, 76

altı: altı *a. törlüg* 74

amti: şimdi *a.* 72

anı: onu *a. üçün* 45

anta, anta: orada *a.* 02, 04, 42, 43, 44

antag: onun gibi *a.* 63

arig: temiz, arı *kirsiz tapçasız a.* 25

artokrak: daha çok, daha fazla *a.* 68

artur-: arttırmak [*no*]mlug äd t(a)var *a.-up* 94

at: isim, ad *a.+ı* 18

atl(i)g: isimli, adlı *a.* 76

[ay]ıg: kötü [*a*]. *kılınçıñız* 24

aytış-: birbirine sormak *a.-ı[p]* 72

ažun: < Soğd. 'žwn ~ 'zw'n(h) varlık şekli, varolma biçimi (~ Skt. *gati*) *a.+dakı* 74; *kenki a.+ta* 56

azk(i)ya: azıcık *a.* 65

B

balık: şehir *b. kapı[g]* 55; *b. kapığın* 57

bar: var *b. ärti* 17

bar-: varmak *yeriñä b.-dı* 77

barça: bütün *b.* 24

bäg: bey *b. ölüp* 79

bilgä: bilge *b. biliglig* 37

biliglig: bilgili *b.* 50; *bilgä b.* 37

bir: bir *b.* 85, 86

birlä: ile *b.* 92

bo, bo: bu *b.* 03, 22, 23, 26, 62, 73

bol-: olmak *b.-gay* 58; *b.-mıšta* 19; *b.-tı* 45; *kirsiz tapçasız arig b.-gay* 25

buđ: << Skt. *buddha* Buddha [*na*]mo *b.* 36

b[a]yagut: zengin tüccar *b.* 30

Ç

çambudv(i)p: < Toh. A ve B *jambudvip* ~ *jambudvīp* < Skt. *jambudvīpa* içerisinde yaşanan dünya *ç.* 43

çamgak: kazan *ç.* 86; *ç. tikdi* 87

Ä

äd: mal, mülk *ä. t(a)var* 94

äj[i]lk[i], [äj]ilki: ilk, en ilk *ä.* 27; [*ä*]. 03

är-: yardımcı eylem, -dır *ä.-di* 29; *ä.-sär* 11; *ä.-ür* 28, 64; *bar ä.-ti* 17

ârdini: << Skt. *ratna* mücevher *nom* ä. 75; *sudur* ä. 63

âşid-: işitmek, duymak ä.-*iy*[är] 81

[**âtöz**]: beden *mâni*[η] [ä].+[ü]mdäki 22

E

el: devlet, ülke *ulug tavgaç e.*+*intä* 16

elit-: iletmek, götürmek *e.-di* 42 → **elt-**

elt-: iletmek, yol göstermek *uduzup e.-[ip]* 82 → **elit-**

erin: dudak *e.+iniη* 59

eştil-: işitilmek *e.-ti* 73

etiglig: süslü *e. balık kapı[g]* 55

H

han: han, hükümdar *tavgaç h.* 18

hatun: hatun *h.* 47

I

ıdok: kutsal *i. k[ut]* 30

İ

iç, iç: iç *i. ordo* 12; *i.+intä* 60, 85, 88

içtinki: içerideki *i. taştın[kı]* 10

iki: iki *i.* 31, 85

ikinti: ikinci *i.+[si]* 05

inçä: böylece *i.* 53

inçip: bu şekilde, böylece *i.* 44

K

kal-: kalmak *k.-gaysiz* 26

kapıg, kapı[g]: kapı *balık k.+ın* 57; *etiglig balık k.* 55

k(a)ra: kara *talım k. kuş* 41

kat(ı)glanmak: çabalama *k.* 54

kayu: hangi *k.+sı* 59

käl-: gelmek *k.-tim* 46

käliglig: büyüdü *küü k. küçi* 67

kälür-: getirmek *k.-miş* 84

känt: < Soğd. *knδ(h)* kent, şehir *şrav(a)st k.+dä* 29

k(ä)ntü: kendi *k.* 54

keñ: geniş *k. ulug* “geniş₂” 69

kenki: sonraki *k. aźunta* 56

kertgün-: inanmak *k.-täçi* 58

kıdıg[sız] : sınırsız, sonsuz *uçsuz k.* 09

kılınç: amel *[ay]ıg k.+ıñız* 24

kıznak: ambar [*agılı*]/*kın k.* +*ın* “ambar₂” 93

kim: öyle ki *k.* 58, 64

kirsiz: temiz *k.* *tapçasız arıg bolgay* 25

kişi: kişi, insan *k.* 82

kolti: < Soğd. *kwrtı* < Skt. *koṭi* büyük bir sayı *k.* 13

köñül: gönül *süzök k.* +*ın* 53

kör-: görmek *bo savıg k.-däçi* 73; *solagın k.-üp* 52

körgit-: göstermek *k.-ür* 05

kuş: kuş *talım k(a)ra k.* 41

k[ut] : kutsallık *ıdok k.* 30

küç: güç *küü kälıgıg k.* +*i küsüni* 67

küçlüg: güçlü *k.* 75

kün: gün *k. k.+iñä* 95

küsün: güç *küü kälıgıg küçi k.* +*i* 68

küü: büyüdü gibi *k. kälıgıg küçi küsüni* 66

L

l(a)b: << Skt. *lābha* sadaka *l.* +*ın* 94

luu: < Çin. 龍 *long* ejderha *l. ordo* 40

M

m(ä)n: ben, *ben* zamiri *m.* 40

mäniñ, mäni[ñ]: benim, *ben* zamirinin ilgi durumu almış biçimi *m.* 22, 28, 81

mıñlıg: binlerce *m. alpıgıt* 17, 76

munça: bu kadar *m.* 84

munuğ: bunun *m.* 64

N

[na]mo: < Toh. *A namo*; Soğd. *n'mw ~ nm'w* < Skt. *namas* hürmet [*n*]. *buđ* 36

nä: ne *n.* 87

nom: < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* öğreti, dinî akide (~ Skt. *dharma*) *n.* 23; *n. ärdini* 75

[no]mlug: öğretili [*n*]. *äd t(a)var* 94

O

ok: pekiştirme parçacığı *o.* 64

ol: o, gösterme sıfatı *o.* 17, 79, 91

ordo: saray iç *o.* 12; *m(ä)n luu o.* 40

Ö

ögir-: sevinmek *ö.-ip sävinip* “sevinmek₂” 92

[ögrü]nç: sevinç [*ö*]. +*üntä* 47

ök: pekiştirme edatı *tärkin ö.* 83

öl-: ölmek *anta ö.-üp* 43; *bäg ö.-üp* 79

öñrä: önce, evvel ö. 15

örü: yukarıya doğru ö. 56

ötrü: sonra ö. 51, 91

öz: kendi ö. 83, 85, 95

P

p(a)dak: < Soğd. *pōkh, p'δ'k* < Skt. *pādaka* dize, mısra *p. +ı şloki* “mısra₂” 65

S

s(a)rv(a)rtasiđe: << Skt. *sarvārthasiddha* bir Bodhisattva adı, Sarvārthasiddha s. 51

sav: söz s. +ıg *kördäçi* 73

sävin-: sevinmek *ögirip s.-ip* “sevinmek₂” 92

seziksiz: şüphesiz s. 24

sıyok: yaralı s. 26

sogur-: kurutmak s.-up *turgurmışın* 61

solag: zincir s. +ın *körüp* 52

sözlä-: söylemek s.-di 91

sözl[ä]m[ä]k: söyleme s. +ıı 71

süzök: temiz, duru s. *köğlin* 53

sudur: < Toh. A ve B *sütär ~ sūtär*; Soğd. *swtr ~ swtr* < Skt. *sūtra* sūtra, Budist vaazları barındıran dinî metin, sūtra s. *ärdini* 62

sumer: < Toh. A ve Toh. B *sumer* < Skt. *sumeru* dünya dağı s. *tagıg* 60

Ş

şlok: < Toh. A ve B *şlok*; Soğd. *şl'wk* < Skt. *śloka* manzume, koşuk *p(a)dakı ş. +ı* 65

şrav(a)st: < Soğd. *ş'r'βst, şyr'(')βsth* < Skt. *śrāvastī* Hindistan'da bir şehrin adı *ş. kändä* 29

T

tag: dağ *sumer t. +ıg* 60

taitse: < Çin. 太子 *tai zi* veliaht t. 82

talım: yırtıcı t. *k(a)ra kuş* 41

tamtul-: alevlenmek t.-up 88

tapçasız: temiz, saf *kirsiz t. arıg bolgay* 25

tarık-: kaybolmak t.-tı 72

taştın[kı] : dışarıdaki *içtinki* t. 10

t(a)var: mal, mülk *[no]mlug äd t.* 94

tavgaç: Çin t. *elintä* 16; t. *han* 18

tärkin: hemen, derhâl t. *ök* 83

te-: demek, söylemek t.-di 84; t.-p 80, 84

tegin: prens t. 39

temäk: deme, söyleme t. +ı *ärsär* 11

tergi: masa bir t. *içintä* 85

teril-: derilmek, toplanmak *t.-diñiz* 80

tet-: (-Ir eki ile birlikte) *tetir* {-DIR} bildirme, *koşaç keñ ulug t.-ir* 69

tik-: kurmak *çamgak t.-di* 87

toglug: sancaklı *t.* 49

törlüg: türlü *altı t.* 74

tug-: doğmak *anta t.-daç[ı]* 04; *anta t.-dum* 44; *anta t.-galı* 02

turgur-: yerleştirmek *sumer tağıg sogurup t.-muşın* 61

U

u-: muktedir olmak *u.-sar* 66

uçsuz: uçsuz, sınırsız, sonsuz *u. kızıg[sız]* 09

uduz-: sevk etmek *u.-up elt[ip]* 82

ukıt-: öğretmek *u.-ur* 06

ulug: büyük *u. tavgaç elintä* 16; *keñ u. “geniş₂”* 69

ur-: üstüne koymak *u.-muş* 86

Ü

üç: üç *ü.* 03

üçün: için *anı ü.* 45

[ü]çünç: üçüncü *[ü].* 79

ülgü: ölçü *ü.* 93

ün-: yükselmek *ü.-ti* 15

üzä: ile *ü.* 75

Y

yarat-: yerleştirmek *y.-muş* 30

yäk: şeytan *biliglig y.+lär* 50

yänä: yine *y.* 03, 86

yer: yer *y.+iñä bardı* 77

ymä, ymä, ym[ä]: yine, dahi, da, de *y.* 15, 18, 63, 66, 76, 78

Sonuç

Şehir, saray ve ordu konuları başta olmak üzere Budist Uygur edebiyatına ilişkin muhtelif içeriğe sahip yedi fragmanın filolojik neşrinin sunulduğu bu yazının neticeleri şu şekilde değerlendirilebilir: (1) Çalışmadaki metinlerin toplam satır sayısı 96’dır ancak bu satırların 12’si yoğun bir hasara maruz kalmış olup Türkiye Türkçesine aktarılamayacak durumdadır. (2) Çalışmanın sözlük kısmı incelendiğinde, bu kısımda 160 sözlüksel madde başı belirlenmiştir. Bu madde başlarından 34’ü (% 21.25) fiil kök ve gövdesiyken, 126’sı (% 78.75) isim kök ve gövdesidir. (3) Metnin söz varlığının tamamı göz önünde bulundurulduğunda 18 (% 11.25) alıntı sözcük tespit edilmiştir. (4) Metinde tespit edilen 18 alıntı sözcüğün 5’i (% 27.77) bir ara dil tespit edilmeksizin Sanskritçe (*airavata*, *buđ*, *ärđini*, *l(a)b* ve *s(a)rv(a)rtasiğe*) kökenlidir.

(5) Metinde Soğdca'dan doğrudan alıntılanan 2 (% 11.11) sözcük (*ažun* ve *känt*) mevcuttur. (6) Bu çalışmadaki alıntı sözcüklerden 2'si (% 11.11) Toharca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe kökene (*çambudv(i)p* ve *sumer*) sahiptir. (7) Çalışmada tespit edilen 3 madde başı (% 16.66) Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe kökenli (*kolti*, *p(a)dak* ve *şrav(a)st*) sözcüktür. (8) Metinde Çince'den doğrudan alıntılanmış 2 (% 11.11) sözcük (*luu* ve *taitse*) tespit edilmiştir. (9) Metinde Grekçe kökenli olup Soğdca üzerinden Uygurcaya alıntılanan 1 (% 5.55) sözcük (*nom*) tanıklanmıştır. (10) Çalışmanın söz varlığında yer alan 3 (% 16.66) madde başının Uygurcaya Toharca veya Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe kökenli sözcük (*[na]mo*, *sudur* ve *şlok*) olduğu belirlenmiştir. Bu yazı yoluyla Eski Uygurca Budist edebiyata ilişkin çalışmalara küçük bir katkı sunulmuştur.

İşaretler ve Kısaltmalar

(P)	pothī deliği
#	madde başı
… ₂	ikileme
… ₃	üçleme
… … …	Metindeki hasarlı kısımlara işaret eder.
bk.	bakınız
Çin.	Çince
ETü.	Eski Türkçe
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
krş.	karşılaştırınız
o. F.	ohne Fundsigle [= Metnin elde edildiği yeri gösteren işaret bulunmamaktadır]
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharca A
Toh. B	Toharca B

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu yazı, TÜBA-GEBİP programı tarafından desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: Turkish Academy of Science – The Outstanding Young Scientist Programme (TÜBA-GEBİP) funded this paper.

Kaynaklar/References

- Adams, Douglas Q. *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam ve New York: Rodopi, 2013.
- Brose, Michael C. “People in the Middle: Uyghurs in the Northwest Frontier Zone”, *Battlefronts Real and Imagined: War, Border, and Identity in the Chinese Middle Period* içinde, 253-289, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Civelek, Özlem. “Karakuş”, *Av ve Avcılık Kitabı* içinde, 89-103, İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1972.
- Dauids, Thomas W. Rhys ve Wilhelm Stede. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary.* London: Pali Text Society, 1921-1925.
- Dietz, Siglinde, Mehmet Ölmez ve Klaus Röhrborn. *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert.* Wiesbaden: Harrassowitz, 2015.
- Edgerton, Franklin. *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. Vol. II: Dictionary.* New Haven: Yale University, 1953.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon. Vol. I-II.* Wiesbaden: Harrassowitz, 1991.
- Gharib, Badrazzaman. *Sogdian Dictionary: Sogdian-Persian-English.* Tehran: Farhang, 1995.
- Giles, Herbert Allan. *A Chinese-English Dictionary. Part I-II.* Shanghai ve London: Kelly and Walsh, 1912.
- Hirakawa, Akira. *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary.* Tōkyō: Reiyūkai, 1997.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist Dictionary.* Tōkyō: Daitō Shuppansha, 1979.
- Karaman, Ahmet. *Eski Türkçede İkillemeler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Kasai, Yukiyo. “Uyghur Legitimation and the Role of Buddhism”, *Buddhism in Central Asia I: Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage* içinde, 61-90, Boston ve Leiden: Brill, 2020.
- Monier-Williams, Monier. *A Sanskrit-English Dictionary.* Oxford: Oxford University, 1899.
- Nadalyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak. *Drevnetyurkskiy Slovar'.* Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd., 1969.
- Ölmez, Mehmet. “Eski Uygurca İkillemeler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65/2 (2017), 243-311.
- Özcan Devrez, Ceyda. *Eski Uygurca Kuanşi im Pusar İncelemesi: Metin-Çeviri-Açıklamalar-Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Poucha, Pavel. *Institutiones Linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus Linguae Tocharicae Dialecti A.* Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství, 1955.
- Röhrborn, Klaus. *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert.* Wiesbaden: Harrassowitz, 1991.
- Röhrborn, Klaus. *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert.* Wiesbaden: Harrassowitz, 1996.

- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Stuttgart: Steiner, 1977-1998.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner, 2010.
- Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 2: aš-äzük [Uyğurca Sözlük: İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. II. İsimler-Zamirler-Edatlar. 2. Cilt: aš-äzük]*. Stuttgart: Steiner, 2017.
- Şen, Serkan. *Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.
- Tekin, Şinasi. *Uyğurca Metinler. I. Kuanşi im Pusa (Ses İştin İläh). Vap hua ki atlıg nom çeçeki sudur (Saddharmapuñdarika-sūtra)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1960.
- Tokyürek, Hacer. *Eski Uyğur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Uzunkaya, Uğur. "Uyğur Sivil Belgelerinden Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair", *Türkbilgi*, 27 (2014), 41-58.
- Veli, Hatice. *Eski Uygurlarda Yerleşik Yaşam Kültürü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2022.
- Wilkens, Jens. "Buddhism in the West Uyghur Kingdom and Beyond", *Transfer of Buddhism Across Central Asian Networks (7th to 13th Centuries)* içinde, 191-249, Boston ve Leiden: Brill, 2015.
- Wilkens, Jens. *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2021.
- Zieme, Peter ve György Kara. *Ein uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest, 1979.
- Zieme, Peter. "Uigurische Steuerbefreiungsurkunden für buddhistische Klöster", *Altorientalische Forschungen*, 8 (1981), 237-263.

Elektronik Kaynaklar

- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 2077 (o. F.) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2077seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2077seite2.jpg>.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 2301 (T I D) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2301seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2301seite2.jpg>.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 2316 (T I D 505; T I D) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2316seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2316seite2.jpg>.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 2332 (T I D 526; T I D) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2332seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2332seite2.jpg>.

- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 2418 (T II 530) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2418seite2.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u2418seite1.jpg>.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 4868 (T I D 643; T I D) recto: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u4868seite1.jpg>.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv, Erişim 9 Mart 2023, U 5465 (T I D 622) A sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5465seite1.jpg> B sayfası: <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5465seite2.jpg>.
- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, Erişim 15 Şubat 2023. www.buddhism-dict.net/ddb/.
- URL-1: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001584.
- URL-2: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001798.
- URL-3: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001806.
- URL-4: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000982.
- URL-5: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001989.
- URL-6: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001846.
- URL-7: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Erişim 9 Mart 2023, https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001267.